
MONOGRAFIE PRAWNICZE

CHARAKTER PRAWNY
UNII EUROPEJSKIEJ
W ŚWIETLE PRAWA
MIEDZYNARODOWEGO

EWELINA CAŁA-WACINKIEWICZ

Wydawnictwo C. H. Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

EWELINA CAŁA-WĄCINKIEWICZ • CHARAKTER PRAWNY
UNII EUROPEJSKIEJ W ŚWIETLE PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Pamięci mojej Siostry

**CHARAKTER PRAWNY
UNII EUROPEJSKIEJ
W ŚWIETLE PRAWA
MIĘDZYNARODOWEGO**

EWELINA CAŁA-WACINKIEWICZ

WYDAWNICTWO C. H. BECK
WARSZAWA 2007

Redakcja:
Dagna Kordyasz

Wydawnictwo C. H. Beck 2007

Wydawnictwo C. H. Beck Sp. z o.o.
ul. Gen. Zajączka 9, 01-518 Warszawa

Skład i łamanie: Wydawnictwo C. H. Beck
Druk i oprawa: P.W.P. INTER-DRUK Warszawa

ISBN 978-83-7483-439-1

Spis treści

Wykaz skrótów	IX
Wybór literatury	XIII
Wstęp	1
Rozdział I. Wielopłaszczyznowy charakter Unii Europejskiej jako wynik procesów integracyjnych	7
§ 1. Wprowadzenie.....	7
§ 2. Pojęcie i istota integracji międzynarodowej.....	9
I. Integracja regionalna.....	12
§ 3. Płaszczyzna gospodarcza integracji europejskiej.....	17
I. Doktrynalne ujmowanie integracji gospodarczej.....	19
II. Traktatowy wymiar integracji gospodarczej.....	28
§ 4. Płaszczyzna polityczna integracji europejskiej.....	31
I. Koncepcje integracji politycznej.....	32
II. Traktatowy wymiar integracji politycznej.....	40
§ 5. Płaszczyzna kulturowa i prawna integracji europejskiej.....	51
I. Płaszczyzna kulturowa integracji europejskiej.....	53
II. Płaszczyzna prawna integracji europejskiej.....	56
Rozdział II. Charakter prawny Unii Europejskiej w świetle założeń państwowych (federacyjnych) i konfederacyjnych	65
§ 1. Wprowadzenie.....	65
§ 2. Koncepcja Unii Europejskiej jako państwa.....	67
I. Typologiczna charakterystyka państwa.....	70
1. <i>Terytorium</i>	70
2. <i>Ludność</i>	75
3. <i>Władza</i>	77
4. <i>Suwerenność</i>	80
5. <i>Konstytucja</i>	82
6. <i>Obywatelstwo</i>	89
7. <i>Waluta</i>	95
II. Koncepcja Unii Europejskiej jako federacji.....	99
1. <i>Doktrynalne ujmowanie Unii Europejskiej w świetle założeń federacyjnych</i>	105

2. Państwowe (federacyjne) elementy charakterystyki Unii Europejskiej	108
§ 3. Koncepcja Unii Europejskiej jako konfederacji	112
Rozdział III. Charakter prawny Unii Europejskiej w świetle założeń właściwych organizacjom międzynarodowym	121
§ 1. Wprowadzenie	121
§ 2. Pojęcie i istota organizacji międzynarodowych	122
I. Podmiotowość prawnomiędzynarodowa organizacji międzynarodowych	129
1. <i>Nabycie podmiotowości przez organizacje międzynarodowe</i>	134
2. <i>Atrybuty podmiotowości organizacji międzynarodowych</i>	140
§ 3. Unia Europejska jako organizacja międzynarodowa nowego typu	143
I. Podmiotowość prawnomiędzynarodowa Unii Europejskiej ...	151
1. <i>Doktrynalne ujęcie podmiotowości Unii Europejskiej</i>	156
II. Wspólnoty Europejskie jako element konstrukcyjny Unii Europejskiej	179
III. Złożony charakter Unii Europejskiej jako organizacji międzynarodowej	185
Rozdział IV. Unia Europejska jako podmiot prawa międzynarodowego – implikacje prawne	193
§ 1. Wprowadzenie	193
§ 2. Zdolność Unii Europejskiej do reprezentacji międzynarodowej	194
§ 3. Zdolność Unii Europejskiej do nawiązywania stosunków dyplomatycznych	199
§ 4. Zdolność Unii Europejskiej do zawierania umów międzynarodowych	207
I. Umowy między Unią Europejską a państwami	210
1. <i>Umowy akcesyjne i stowarzyszeniowe</i>	212
2. <i>Umowy Unii Europejskiej z państwami w sprawie ich udziału w operacjach wojskowych Unii Europejskiej zarządzania kryzysem</i>	216
3. <i>Umowy Unii Europejskiej z państwami w sprawie ich udziału w misjach prowadzonych przez Unię Europejską</i>	218
4. <i>Umowy Unii Europejskiej z państwami w sprawie procedur bezpieczeństwa przy wymianie informacji niejawnych</i>	226
5. <i>Umowy Unii Europejskiej z USA i z Chinami</i>	227

II. Umowy między Unią Europejską a organizacjami międzynarodowymi.....	230
§ 5. Zdolność Unii Europejskiej do współpracy międzynarodowej ...	236
I. Współpraca Unii Europejskiej z państwami	237
II. Współpraca Unii Europejskiej z organizacjami międzynarodowymi	241
1. <i>Współpraca na podstawie Traktatu o Unii Europejskiej</i>	242
2. <i>Współpraca na podstawie aktów prawa wtórnego</i>	246
§ 6. Zdolność Unii Europejskiej do administrowania terytoriami.....	251
§ 7. Pozostałe atrybuty podmiotowości Unii Europejskiej	254
Zakończenie	259
Indeks rzeczowy	271

Wykaz skrótów

A.J.C.L.	American Journal of Comparative Law
Ann. UMCS.....	Annales Universitatis Mariae Curie- Skłodowska
ASEAN	Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej
C.M.L.Rev.	Common Market Law Review
C.S.M.	Centrum Stosunków Międzynarodowych
Dz.U.	Dziennik Ustaw
E.C.R.	European Courts Reports
E.F.A.Rev.	European Foreign Affairs Review
E.J.I.L.	European Journal of International Law
E.L.J.	European Law Journal
E.L.Rev.....	European Law Review
ETS.....	European Treaty Series
EUForce.....	European Union Force
EUMM.....	European Union Monitoring Mission
EUPM.....	European Union Police Mission
Euratom.....	Europejska Wspólnota Energii Atomowej
E.U.S.A.R.	European Union Studies Association Review
EWG	Europejska Wspólnota Gospodarcza
EWO	Europejska Wspólnota Obronna
EWP.....	Europejska Wspólnota Polityczna
EWPo	Europejska Współpraca Polityczna
EWWiS.....	Europejska Wspólnota Węgla i Stali
I.O.	International Organization
JAE	Jednolity Akt Europejski
J.C.M.S.	Journal of Common Market Studies
J.M.W.P.	Jean Monnet Working Papers
KC	Kodeks cywilny
KNZ.....	Karta Narodów Zjednoczonych
LPA.....	Liga Państw Arabskich

Wykaz skrótów

MERCOSUR	Wspólny Rynek Południa
MTS.....	Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
NAFTA	Północnoamerykańska Strefa Wolnego Handlu
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
Nr	numer
N.Y.I.L.	Netherlands Yearbook of International Law
NZ	Narody Zjednoczone
OBWE	Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
O.J.	Official Journal
O.M.P.	Ośrodek Myśli Politycznej
OJA.....	Organizacja Jedności Afrykańskiej
ONZ.....	Organizacja Narodów Zjednoczonych
OPA.....	Organizacja Państw Amerykańskich
OTK.....	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PIE.....	Problemy Integracji Europejskiej
PiP.....	Państwo i Prawo
PPE	Przegląd Prawa Europejskiego
r.	rok
RE.....	Rada Europy
RPEiS.....	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
R.T.D.E.....	Revue Trimestrielle de Droit Européen
s.	strona
SE.....	Studia Europejskie
SM	Sprawy Międzynarodowe
SP.....	Studia Prawnicze
ST	Samorząd Terytorialny
t.	tom
t.j.	tekst jednolity
TA	Traktat Amsterdamski
TK	Trybunał Konstytucyjny
TN	Traktat Nicejski
TRPCziP	Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju
TUE.....	Traktat ustanawiający Unię Europejską
TWE.....	Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską
UA	Unia Afrykańska
UE	Unia Europejska

Wykaz skrótów

W.E.	Wspólnota Europejska
WPZiB.....	Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa
WTO.....	Światowa Organizacja Handlu
ze zm.	ze zmianami
ZN	Zeszyty Naukowe
ZN US	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego

Wybór literatury

- Ahlt M.*, Prawo europejskie, Warszawa 1998.
- Ambroziak A.*, Polityka konkurencji, [w:] Zrozumieć Unię Europejską (red. *W. Nicoll, T. Salmon*), Warszawa 2002.
- Antonowicz L.*, Podręcznik prawa międzynarodowego, Warszawa 1994.
- Antonowicz L.*, Pojęcie państwa w prawie międzynarodowym, Warszawa 1974.
- Armstrong K.*, New Institutionalism and European Union Legal Studies [w:] Lawmaking in the European Union (ed. *P. Craig, C. Harlow*), London - Hague - Boston 1998.
- Arnold R.*, Mechanizm „ściślejszej współpracy” według Traktatu Amsterdamskiego jako przejaw „elastycznej” integracji, SE 1998, Nr 1.
- Arnold R.*, Perspektywy prawne powstania konstytucji europejskiej, PiP 2000, Nr 7.
- Arnold A.*, Introduction: The European Union's Accountability and Legitimacy Deficit [w:] Accountability and Legitimacy in the European Union, (ed. *A. Arnold, D. Wincott*), Oxford 2002.
- Bachmann K.*, Konwent Europejski, Raporty i Analizy C.SM 2003, Nr 1.
- Balassa B.*, The Theory of Economic Integration, London 1961.
- Balaban A.*, Krajowe, porównawcze i unijne prawo konstytucyjne, [w:] Księga Jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, (red. *Z. Ofiarski*), Szczecin 2004.
- Balaban A.*, Polskie problemy ustrojowe (Konstytucja, źródła prawa, samorząd terytorialny, prawa człowieka), Kraków 2003.
- Balaban A.*, Prawo do dobrej administracji (art. 41 Karty Praw Podstawowych) [w:] Administracja publiczna i prawo administracyjne wobec integracji europejskiej, (red. *J. Sługocki*), Szczecin 2003.
- Balaban A.*, Traktat konstytucyjny Unii Europejskiej a tradycje konstytucyjne państw członkowskich [w:] Konstytucja dla Europy. Przyszły fundament Unii Europejskiej (red. *S. Dudzik*), Kraków 2005.
- Balaban A.*, Współczesne zagadnienia konstytucyjne, Szczecin - Gorzów Wlkp., 1999.
- Baratta R.*, Overlaps between European Community Competence and European Union Foreign Policy Activity, [w:] The European Union as an Actor

- in International Relations (ed. *E. Cannizzaro*), The Hague – London – New York 2002.
- Barcz J.*, Charakter prawny i struktura Unii Europejskiej. Pojęcie prawa Unii Europejskiej, [w:] *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe* (red. *J. Barcz*), Warszawa 2002.
- Barcz J.*, Organizacja ponadnarodowa, SM 1991, Nr 7–8
- Barcz J.*, *Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe*, (red. *J. Barcz*), Warszawa 2002.
- Barcz J.*, Traktat Konstytucyjny przyszłej Unii Europejskiej – główne problemy prawne, WE 2002, Nr 7–8.
- Baubock R.*, Citizenship and National Identities in the European Union, J.M.W.P. 1997, Nr 4.
- Berezowski C.*, *Prawo międzynarodowe publiczne, cz. I*, Warszawa 1966.
- Bernatowicz G.*, Nowy europejski regionalizm, SM 1994, Nr 3.
- Białocerkiewicz J.*, Organizacje europejskie i ich standardy prawne, Włocławek 2003.
- Białocerkiewicz J.*, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu*, Olsztyn 2003.
- Biernat T.*, Wspólnota prawa. O osobliwościach systemu europejskiego, Toruń 2002.
- Bleckmann A.*, *Europarecht. Das Recht der Europäischen Union und der Europäischen Gemeinschaften*, Berlin – Bonn – München 1997.
- Blokker N., Heukels T.*, Historical and Origins and Institutional Challenges, [w:] *The European Union after Amsterdam. A Legal Analysis* (ed. *T. Heukels, N. Blokker, M. Brus*), The Hague – London – Boston 1998.
- Błaszczyk M.*, Procesy integracyjne w Europie [w:] *Integracja europejska – zagadnienia podstawowe*, (red. *M. Stupińska*), Łódź 2001.
- Boer M., Wallace W.*, Justice and Home Affairs, [w:] *Policy-Making in the European Union* (ed. *H. Wallace, W. Wallace*), Oxford 2000.
- Bogdandy A.*, Europäische Verfassung und Europäische Identität, *Juristen Zeitung* 2004, Nr 2
- Bogdandy A., M. Nettesheim*, Ex Pluribus Unum: Fusion of the European Communities into the European Union, *E.L.J.* 1996, vol. 2, Nr 3.
- Bogdandy A., Nettesheim M.*, Die Europäische Union, Ein einheitlicher Verband mit eigener Rechtsordnung, *Europarecht* 1996, Nr 1.
- Bogdandy A.*, Supranationale und staatliche Herrschaft, *Humboldt forum Recht* 1997, Beitrag 5.
- Bogdandy A.*, Supranationaler Föderalismus als Idee und Wirklichkeit einer neuen Herrschaftsform. Zur Gestalt der Europäischen Union nach Amsterdam, *Baden-Baden* 1999.

- Bogdandy A.*, The European Union as a Human Rights Organization? Human Rights and the Core of the European Union, C.M.L.Rev. 2000, vol. 37.
- Bogdandy A.*, The Legal Case for Unity, The European Union as a Single Organization with a Single Legal System, C.M.L.Rev. 1999, vol. 36.
- Bohr S.*, Sanctions by the United Nations Security Council and the European Community, E.J.I.L. 1993, vol. 4, Nr 2.
- Bokajło W.*, Federalizm. Teorie i koncepcje, Wrocław 1998.
- Bono R.*, The Commission after Amsterdam: its Future in an Enlarged Union [w:] The European Union after Amsterdam. A Legal Analysis (ed. *T. Heukels, N. Blokker, M. Brus*), The Hague - London - Boston 1998.
- Borowiec J., Wilk K.*, Teoria i praktyka europejskiej integracji gospodarczej, Wrocław 1997.
- Bortkiewicz P.*, W stronę etosu zjednoczonej Europy, [w:] Poszukiwanie Europy. Zjazd gnieźnieński a idea zjednoczonej Europy, (red. *A. W. Mikołajczak, L. Mrozewicz*), Poznań 2000.
- Börzel T., Risse T.*, Who is Afraid of a European Federation? How to Constitutionalise a Multi-Level Governance System, J.M.W.P. 2000, Nr 7.
- Borzęcka J.*, Funkcja ściślejszej współpracy w integracji europejskiej, [w:] Szkice z prawa Unii Europejskiej, prawo instytucjonalne (red. *E. Piontek, A. Zawadzka*), t. I, Kraków 2003.
- Bógdał-Brzezińska A.*, Neofunkcjonalne i neorealistyczne koncepcje Unii Europejskiej oraz ich krytyka, [w:] Unia Europejska nowy typ wspólnoty międzynarodowej (red. *E. Haliżak, S. Parzymies*), Warszawa 2002.
- Bravo L.*, Lezioni di diritto comunitario. Lezione XV Le relazioni esterne della Comunità Europea, t. I, Milano 2002.
- Brodecki Z.* [w:] *Z. Brodecki, M. Drobysz, S. Majkowska*, Traktat o Unii Europejskiej ustanawiający Wspólnotę Europejską z komentarzem, Warszawa 2002.
- Brodecki Z.*, Filozofia prawa europejskiego, [w:] Integracja europejska. Wprowadzenie (red. *M. Perkowski*), Warszawa 2002.
- Brodecki Z.*, Gromnicka E., Układ Europejski z komentarzem, Warszawa 2002.
- Brodecki Z.*, Prawo europejskiej integracji, Warszawa 2001.
- Brodecki Z.*, Prawo integracji z europejskiej perspektywy, Warszawa 2004.
- Brownlie I.*, Principles of Public International Law, wyd. V, Oxford 1998.
- Búrca G.*, The Institutional Development of the EU. A Constitutional Analysis [w:] The Evolution of EU Law (ed. *P. Craig, G. de Búrca*), Oxford 2003.
- Cała E., Wacinkiewicz D.*, Przyczynek do rozważań na temat europejskich relacji prawnych w kontekście współczesnego rozumienia suwerenności, [w:] Koncepcje suwerenności. Zbiór studiów (red. *I. Gawłowicz, I. Wierzchowiecka*), Warszawa 2005.

- Cała-Wacinkiewicz E.*, Doktrynalne ujmowanie integracji gospodarczej, *PIE* 2006, t. 4.
- Cała-Wacinkiewicz E.*, Podmiotowość prawnomiędzynarodowa Unii Europejskiej, [w:] *Prawo międzynarodowe – problemy i wyzwania. Księga pamiątkowa Profesor Renaty Sonnefeld-Tomporek (red. J. Menkes)*, Warszawa 2006.
- Cała-Wacinkiewicz E.*, Traktatowy wymiar integracji politycznej w Unii Europejskiej, *PIE* 2005, t. 3.
- Catus A.*, Charakter prawny Wspólnot Europejskich, *PiP* 1962.
- Cameron D.*, *Creating Supranational Authority in Monetary and Exchange – Rate Policy: the Sources and Effects of EMU* [w:] *European Integration and Supranational Governance* (ed. *W. Sandholtz, A. Stone Sweet*), New York 1998.
- Canor I.*, „Can we Walk Together, Except they be Agreed?”. The Relationship between International Law and European Law: the Incorporation of United Nations Sanctions Against Yugoslavia into European Community Law through the Perspective of the European Court of Justice, *C.M.L.Rev.* 1998, vol. 35.
- Caporaso J.*, *Regional Integration Theory: Understanding Our Past and Anticipating Our Future*, [w:] *European Integration and Supranational Governance* (ed. *W. Sandholtz, A. Stone Sweet*), New York 1998.
- Chojnicki Z.*, *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*, Poznań 1999.
- Church C., Phinnemore D.*, „Znikający” Traktat Amsterdamski, *SE* 1998, Nr 2.
- Ciapała J.*, Wpływ członkostwa w Unii Europejskiej na system ustrojowy Rzeczypospolitej Polskiej. Wybrane zagadnienia, [w:] *Księga Jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego*, (red. *Z. Ofiarski*), Szczecin 2004.
- Cira K.* [w:] *W. Szpringer, K. Cira, M. Sitek*, *Podstawy prawne integracji europejskiej*, Nowy Sącz 2000.
- Cloos J., Reinesch G., Vignes D., Weyland J.*, *Le Traité de Maastricht, genèse, analyse, commentaires*, Brussels 1993.
- Conforti B.*, *Diritto Internazionale*, Napoli 2003.
- Constantinesco V.*, *Compétences et Pouvoirs dans les Communautés Européennes. Contribution a L'etude de la nature juridique des Communautés*, Paris 1974.
- Cottier T.*, *Dispute Settlement in the World Trade Organization: Characteristics and Structural Implications for the European Union*, *C.M.L.Rev.* 1998, vol. 35.
- Craig P.*, *Constitutions, Constitutionalism and the European Union*, *E.L.J.* 2001, vol. 7, Nr 2.

- Craig P.*, The Nature of the Community: Integration, Democracy and Legitimacy, [w:] The Evolution of EU Law (ed. *P. Craig, G. de Búrca*), Oxford 2003.
- Cremona M.*, The Draft Constitutional Treaty: External Relations and External Action, C.M.L.Rev. 2003, vol. 40.
- Croisat M., Quermonne J-L.*, L'Europe et le fédéralisme, Montchrestien 1999.
- Czachór Z., Mojsiewicz C.*, Leksykon Unii Europejskiej, Wrocław 2002.
- Czachór Z.*, Przygotowania do Konferencji Międzyrządowej. Analiza podstawowych pojęć z punktu widzenia supranarodowego rozwoju Unii Europejskiej, [w:] Unia Europejska po Traktacie Nicejskim, Warszawa 2002.
- Czachór Z.*, Regionalizm w stosunkach międzynarodowych, [w:] Stosunki międzynarodowe, (red. *W. Malendowski, C. Mojsiewicz*), Wrocław 2000.
- Czachór Z.*, Traktat z Nicei – początek końca reformowania Unii Europejskiej. Analiza zapisów traktatowych, [w:] UE po Traktacie Nicejskim, Warszawa 2002.
- Czachór Z.*, Zmiany i rozwój w systemie Unii Europejskiej po Traktacie z Maastricht, Wrocław 2004.
- Czapliński W.*, Aktualne problemy prawa do samostanowienia, TRPCzIP 1996, Nr 3.
- Czapliński W.*, Oczywiste szkolne błędy, Rzeczpospolita 2004, Nr 140.
- Czapliński W., Ostrihansky R., Saganek P., Wyrozumska A.*, Prawo Wspólnot Europejskich. Orzecznictwo, Warszawa 2001.
- Czapliński W.*, Podstawowe informacje o Unii Europejskiej i jej prawie, <http://libr.sejm.gov.pl>
- Czapliński W.*, Stosowanie prawa międzynarodowego w stosunkach między częściami państwa federalnego, SM 1985, Nr 2.
- Czapliński W.*, Suwerenność i eurokonstytucja. Oczywiste szkolne błędy, Rzeczpospolita 2004, Nr 140.
- Czapliński W., Wyrozumska A.*, Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, Warszawa 1999.
- Czapliński W.*, Zarys prawa europejskiego, wyd. II, Warszawa 2002.
- Czarczyńska A., Śledziwska K.*, Teoria integracji europejskiej, Warszawa 2003.
- Czeszejko-Sochacki Z.*, Konstytucja Szwajcarii, Warszawa 2000.
- Czubik P., Kuźniak B.*, Organizacje międzynarodowe, Warszawa 2002.
- Dankert P.*, What Parliament for Europe, [w:] The European Union after Amsterdam. A Legal Analysis (ed. *T. Heukels, N. Blokker, M. Brus*), The Hague – London – Boston 1998.
- Dashwood A.*, External Relations Provisions of the Amsterdam Treaty, C.M.L.Rev. 1998, vol. 35.

- Dashwood A.*, Issues of Decision - making in the European Union after Nice, [w:] *Accountability and Legitimacy in the European Union*, Oxford 2002.
- Dashwood A.*, The Council of the European Union in the Era of the Amsterdam Treaty, [w:] *The European Union after Amsterdam. A Legal Analysis* (ed. *T. Heukels, N. Blokker, M. Brus*), The Hague - London - Boston 1998.
- Davey W.*, International Economic Regulation in the European Union and Japan, [w:] *J. H. Jackson, W. J. Davey, A. O. Sykes*, *Legal Problems of International Economic Relations. Cases, Materials and Text*, St. Paul 2002.
- Defarges P.*, *Les institutions européennes*, Paris 2001.
- Dehousse F.*, After Amsterdam: A Report on the Common Foreign and Security Policy of the European Union, *E.J.I.L.* 1998, vol. 9, Nr 3.
- Deighton A.*, The European Security and Defence Policy, *J.C.M.S.* 2002, vol. 40, Nr 4.
- Deutsch K.*, *Political Community and the North Atlantic Area*, New York 1957.
- Deutsch K.*, *Political Community at the International Level. Problem of Definition and Measurement*, New York 1970.
- Diehl P., Reifschneider J., Hensel P.*, *Unites Nations Intervention and Recurring Conflict*, *I.O.* 1996, vol. 50, Nr 4.
- Dobroczyński M.*, Międzynarodowa integracja gospodarcza a współpraca ogólnoeuropejska, *SM* 1974, Nr 9.
- Doliwa-Klepacki Z.*, *Encyklopedia organizacji międzynarodowych*, Warszawa 1999
- Doliwa-Klepacki Z.*, *Integracja europejska*, Białystok 2000.
- Doliwa-Klepacki Z.*, *Unia Europejska - Polska. Od członkostwa stowarzyszonego do członkostwa zwyczajnego*, Ostrowiec Świętokrzyski 2003.
- Drela L., Sanetra J., Wodzińska M.*, *Program kultura 2000*, Warszawa 2002.
- Dutheil de la Rochère J.*, *Wstęp do prawa Unii Europejskiej*, Warszawa 2004.
- Dynia E.*, *Integracja europejska*, Warszawa 2004.
- Edwards G.*, *Common Foreign and Security Policy: Incrementalism in Action?*, [w:] *International Law Aspects of the European Union* (ed. *M. Koskenniemi*), The Hague - London - Boston 1998.
- Egeberg M., Trondal J.*, Differentiated Integration in Europe: The Case of EEA Country, *J.C.M.S.* 1999, vol. 37, Nr 1.
- Ehrlich L.*, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958.
- Ehrlich S.*, *Norma. Grupa. Organizacja*, Warszawa 1998.
- Ehrlich S.*, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Warszawa 1970.
- Eijsbouts W.*, *Classical and Baroque Constitutionalism in the Face of Change*. *C.M.L.Rev.* 2000, vol. 37, Nr 1.
- Emmert F., Morawiecki M.*, *Prawo europejskie*, Warszawa - Wrocław 2000.

- Encyclopedia of Public International Law, Holland 2000.
- Etmanowicz A., Sanetra-Szeliga J.*, Kultura w programach i funduszach Unii Europejskiej, Warszawa 2003.
- European Integration and Supranational Governance (ed. *W. Sandholtz, A. Stone Sweet*), New York 1998.
- Fink – Hooijer F.*, The Common and Security Policy of the European Union, E.J.I.L. 1994, vol. 5, Nr 2.
- Fleming M.*, The Functionality of Citizenship, J.M.W.P. 1997, Nr 10.
- Fligstein N., Mcnichol J.*, The Institutional Terrain of the European Union, [w:] European Integration and Supranational Governance, (ed. *W. Sandholtz, A. Stone Sweet*), New York 1998.
- Forster A., Wallace W.*, Common Foreign and Security Policy [w:] Policy-Making in the European Union (ed. *H. Wallace, W. Wallace*), Oxford 2000.
- From National Development to Global Community: Essays in Honor of Karl W. Deutsch (ed. *R. Merritt, B. Russett*), Boston 1981.
- Fugmann F.*, Struktura instytucjonalna Wspólnot Europejskich, [w:] Prawo gospodarcze Unii Europejskiej (red. *M. Dausés*), Warszawa 1999.
- Gadkowski T.*, Odpowiedzialność międzynarodowa państwa za szkodę jądrową, Poznań 1990.
- Gadkowski T.*, Prawnomiędzynarodowe problemy europejskiej współpracy transgranicznej, [w:] Transgraniczność w perspektywie socjologicznej, (red. *J. Leszkowicz-Baczyński*) Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 2001.
- Gadkowski T.*, Zakaz użycia siły w prawie międzynarodowym, ZN Wyższej Szkoły Oficerskiej 1997, Nr 1.
- Gaeta C. P.*, The Dayton Agreements and International Law, E.J.I.L. 1996, 7, Nr 2.
- Gaja G.*, How Flexible Is Flexibility Under the Amsterdam Treaty?, J.C.M.S. 1998, vol. 35, Nr 4.
- Gaja G.*, Trends in Judicial Activism and Judicial Self – Restraint Relating to Community Agreements, [w:] The European Union as an Actor in International Relations (ed. *E. Cannizzaro*), The Hague – London – New York 2002.
- Galster J., Mik C.*, Podstawy europejskiego prawa wspólnotowego. Zarys wykładu, Toruń 1998.
- Galster J., Witkowski Z.*, Kompendium wiedzy o Unii Europejskiej, Toruń 1997.
- Gelberg L.*, Zarys prawa międzynarodowego, Warszawa 1979
- Gerkrath J., Constantinesco V.*, L'Emergence d'un Droit Constitutionnel Pour L'Europe, Bruxelles 1997.
- Gilas J.*, Międzynarodowe prawo gospodarcze, Bydgoszcz 1998.